

DOI 10.26886/2414-634X.3(22)2018.11

UDC 16+002.8

**PROBLEM OF SCIENTIFIC OBJECTIVES IN MODERN WESTERN
RESEARCHES**

M. Chikarkova, Doctor of Philosophy, Professor

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine, Chernivtsi

This article examines the question of the authenticity of scientific knowledge which is one of the most controversial in today's epistemology. The aim of this study is a critical analysis of the basic epistemological parameters of the problem of the objectivity of scientific research. The article provides a detailed analysis of the distinction between the concepts of natural research subjectivity and research voluntarism, An analysis and comparison of the views of Western researchers regarding the search for scientific objectivity suggests that individual consciousness can not attribute the position and potential that was attributed exclusively to God in the traditional culture.

Key words: scientific objectivity, subjectivity, epistemology, truth, post-truth.

*доктор філософських наук, професор, Чікарькова М. Ю.
Проблема наукової об'єктивності у сучасних західних дослідженнях/
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
Україна, Чернівці*

Стаття досліджує питання про достовірність наукового знання, яке є одним з найбільш дискусійних у сучасній епістемології. Метою статті є критичний аналіз основних епістемологічних параметрів проблеми об'єктивності наукового дослідження. Стаття дає

деталізований аналіз розмежування понять природної дослідницької суб'єктивності та дослідницького волюнтаризму. Аналіз та співставлення точок зору західних дослідників щодо пошуків наукової об'єктивності свідчить, що індивідуальна свідомість не може привласнити позицію та потенціал, які в традиційній культурі приписувалися виключно Богові.

Ключові слова: наукова об'єктивність, суб'єктивність, епістемологія, правда, постправда.

Вступ. Сучасна епістемологія з надзвичайною гостротою ставить питання про достовірність (об'єктивність) наукового знання. У наш час, коли постмодернізм проголошує релятивність всього і вся, а поняття правди замінюється симулякром під назвою «постправда», гносеологічна проблема об'єктивності у постнекласичній науці стає однією з найбільш дискусійних.

Дослідженням проблеми об'єктивності знання західні дослідники почали серйозно займатися ще з середини ХХ ст., вітчизняні ж і російські науковці приєднуються до них лише наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. Західна наука не лише першою почала вивчати дану тематику, але й зробила потужні напрацювання у цій сфері – ми вимушено зупиняємося лише на основних (або найбільш оригінальних) концепціях: детальніша характеристика стану проблеми потребувала би навіть не монографії, але, мабуть, цілої серії книг. Отже, **метою** нашого дослідження є аналіз та оцінка основних підходів щодо проблеми наукової об'єктивності, які існують у сучасній західній філософській думці, – вони досягають такої гостроти, що часом можна говорити про справжню «атаку на об'єктивність».

Аналіз досліджень. Насамперед відзначимо, що майже всі дослідники відмічають непростоту даної проблематики. Наприклад, Х.

Дуглас твердить про нездоланну складність об'єктивності, оскільки саме її розуміння можливе, з точки зору дослідниці, у трьох модусах: безпосередньої взаємодії зі світом, думкою та соціальними процесами, кожний з яких, у свою чергу, передбачає різні смисли [1, р. 455-456].

Д. Філіпс аналізує інтелектуальні корені атаки на об'єктивність, розглядаючи особливості її потрактування традиційною та нетрадиційною епістемологіями. Якщо емпірики (Локк, Берклі) та раціоналісти (Декарт) вважали, що наші знання ґрунтуються на певному незмінному фундаменті, то ХХ століття принесло з собою ідею, що будь-яке знання може бути в майбутньому піддано ревізії [2, р. 21].

Об'єктивність не може бути абсолютною у практичній реалізації, але завжди поважається й є бажаною, оскільки саме вона робить науку цінністю у суспільстві [3, р. 754].

Однією з найкращих робіт, присвячених проблемі, що розглядається, є книга відомого американського філософа Т. Нагеля «Погляд нізвідки», в якій він приділяє увагу різним аспектам питання – співвідношення об'єктивності з проблемами розуму, тіла, знання, етики, реальності, цінностей тощо [4]. Інший видатний американський філософ сучасності – Х. Патнем, котрого називають представником постаналітичної філософії, ключовою темою своєї творчості обирає проблему реалізму й відображення реальності, що очевидно приводить його до проблеми об'єктивності знання. За браком місця ми не будемо занурюватися у його численні потрактування реалізму, зупинившись лише на одній праці, що найбільш пов'язана з нашою тематикою – «Розум, істина та історія» [5]. У цій книзі він пропонує концепцію «внутрішнього реалізму», і істина потрактована як раціональна прийнятність певного твердження лише в рамках конкретної концептуальної схеми. Американський філософ-

постмодерніст Р. Рорті пов'язує проблему об'єктивності з проблемою солідарності й робить припущення, що наше бажання об'єктивності частково є замаскованим страхом смерті та спробою уникнути випадковостей [6, р. 178].

У пошуках відповіді на питання, як досягнути об'єктивності в науці, деякі дослідники занурюються у минулі епохи, демонструючи, як розв'язували цю проблему раніше. Тут ми бачимо спроби прослідкувати вплив схоластичної освіти та наукової революції на формування критеріїв безпристрасності та правди у науковій площині у XVII столітті [7]. Л. Дастон та Р. Галісон у своїй розвідці показують, що для науковців кінця XIX століття доволі плідною «технологією» виявилися різного роду атласи, які склалися з картинок або світлин й убезпечували у такий спосіб науковця від втручання суб'єктивного чинника у процес повідомлення про результати дослідження [8]. Монографія М. Ніаза подає не лише панорамну історичну перспективу вивчення проблеми об'єктивності, але й особливості її потрактування у різних наукових проектах сьогодення [9]. Феміністка С. Хардінг вважає, що дослідження, зроблені жінками, котрі не приховують цього, набагато об'єктивніші, ніж позірно «нейтральні» чоловічі [10]. У цікавому ракурсі розглядається проблема об'єктивності знання у статті В. Кораб-Карповича, який пов'язує її з емоційною сферою людини, демонструючи, що з трьох базових емоційних станів (індиферентність, любов, ненависть) лише любов дає повне знання, дозволяючи бачити об'єкт всебічно, не зводячи його до певної функції [11]. Показово, що дискутуються не лише теоретичні аспекти об'єктивності наукового знання, але й те, як усе це має бути викладене у навчальних аудиторіях, пояснено студентам, котрі лише починають ще займатися науковою діяльністю [12].

Виклад матеріалу. Словом, ми бачимо, що науковці торкаються різних аспектів проблеми, висловлюючи різні точки зору й застосовуючи різний інструментарій, а проте не можуть дійти згоди навіть у ключовому питанні – що таке об'єктивність? Це пояснюється й складністю самої проблеми, і тим, що дослідники підходять до неї з різним ступенем усвідомленості головної тези, сформульованої ще в часи Маха й Авенаріуса (якщо не Берклі): матерія *щезає*, на її місці в сучасній фізиці виступає *пустота*.

Насамперед, відзначимо, що людина пізнає світ за допомогою, з одного боку, чуттєвого досвіду, а з іншого – багажу теоретичних знань, і саме їхнє поєднання є традиційним когнітивним процесом. Втім, тут є пастка, яку помітили ще філософи минулих епох. Так, вже Ф. Бекон, родоначальник англійського емпіризму, фіксував складнощі, з якими людина стикається на шляху пізнання, і серед них – т. зв. «ідоли роду», що не дають можливість людині отримати об'єктивне й повне знання через те, що вона – людина, й не може перестати нею бути (через що, наприклад, у всіх нас є схильність антропологізувати природу). М. Гайдеггер, М. Мерло-Понті, Е. Гуссерль поділяли точку зору, що наше знання є суб'єктивним та «ситуативним», і багато в чому залежить, скажімо, від інтерпретації.

Втім, філософія подає нам і специфічніші точки зору, що виглядають новаторськими навіть зараз, через кілька століть після того, як вони були висловлені. Так, італійський мислитель Нового часу Джамбаттіста Віко, розрізняючи два типи знання – природничонаукове та гуманітарне – стверджує, що якраз перше є суб'єктивним, приблизним, оскільки описує лише те, що нам являється, а не те, що є насправді, і саме гуманітарне знання є точним та об'єктивним, оскільки немає різниці між тим, що явилось нам у феномені або ні, й тут джерелом знання виступає сама людина, отже, гуманітарні науки

мають справу з самою сутністю). Дійсно, проблема об'єктивності невіддільна від проблеми суб'єктивності: «Історія різних форм об'єктивності може бути потрактована як у який спосіб, чому і коли різні форми суб'єктивності були побачені як *небезпечно* суб'єктивні» [8, р. 82].

Ця суперечка про можливість / неможливість досягнення об'єктивності у науці та про її критерії триває й посьогодні. Втім, ми розуміємо, що наріжним каменем даної ситуації є інше питання – що таке об'єктивність в науці? чи існують її критерії? чи можливо її досягнути? І, врешті-решт, чи взагалі варто прагнути до такої, наперед зрозуміло що неможливої, об'єктивності?

Проблема наукової об'єктивності ускладнюється ще й тим, що вона постійно доповнюється новими нюансами. Так, С. Хардінг зазначає, що старе питання про об'єктивність звучало як «Об'єктивність чи релятивізм: на чиему ти боці?», але зараз отримало нову інтерпретацію: «...що має бути відкинено і що збережено від старого об'єктивізму? Як може бути ідея об'єктивності модернізована (постмодернізована?)» [10, р. 332].

Е. Ейснер ставить риторичне питання: «Що означає об'єктивність? Чи означає вона відображення реальності у необробленій, справжній формі? Якщо так, то ця концепція об'єктивності наївна» [13, р. 214]. Не будемо заглиблюватися у філософські міркування щодо природи самої реальності – адже те, що ми звикли називати об'єктивною реальністю, сьогодні (й не лише сьогодні – згадаймо хоча б соліпсизм Дж. Берклі), в епоху квантової фізики, також піддається сумнівам. Якщо існування самої т. зв. об'єктивної реальності стає предметом наукових дискусій, про яке об'єктивне її відображення можна говорити?

Р. Рорті, міркуючи над проблемою об'єктивності, фіксує два основних підходи щодо даного питання: «реалісти» (котрі трактують

правду як відповідність реальності й занурюються у метафізику) та «прагматики» (для котрих правда – те, що добре «для нас»; «реалісти» часто докладають до них епітет «релятивізм») [6, р. 168-169]. Очевидно, що позиції ці – полярні, й тут важко говорити про можливість будь-якої наукової згоди.

Що традиційно ми розуміємо під об'єктивністю? Це – результати, котрі визнаються якщо не усіма, то, принаймні, більшістю професіоналів й які можна перевірити, бажано із залученням приладів. Це підводить нас до питання про спільну працю у науці. Визнання соціального характеру наукової діяльності стало загальником у розмові про об'єктивність – адже тут важливим чинником виступає результат інтерсуб'єктивної згоди між членами наукового співтовариства, відкритість науки [14, 15, 16, 17].

Розмірковуючи над особливостями наукової об'єктивності, К. Поппер зазначає: «...об'єктивність науки – не справа індивідуальних вчених, але скоріше соціальний результат їхнього взаємного критицизму, дружньо-ворожих розбіжностей праці вчених, їхньої кооперації, а також їхньої змагальності» [18, р. 95]. Отже, здається, що об'єктивності не так вже важко досягнути шляхом наукових обговорень, дискусій, взаємних перевірок. Втім, залишається відкритим питання, наскільки реально науковцям дійти згоди, якщо вони, скажімо, використовують різний методологічний інструментарій. Наприклад, розглядаючи проблему релігії, одна частина фахівців розглядає її з позицій атеїзму, а інша – обстоює теїстичну концепцію, що зумовлює низку питань: чи варто займатися вивченням релігії людині, котра не має релігійного досвіду? як зберегти об'єктивність дослідникові віруючому, що свідомо обрав належність до певної конфесії як базу для світоглядної позиції? Очевидно, що це стосується не лише релігійної сфери. Чи можна досягти об'єктивності (тобто у такому

потрактувати – більш-менш спільної згоди) фахівцям, одні з яких, скажімо, аналізують літературний текст з позитивістських позицій, а інші – з позицій рецептивної поетики? Наскільки реально виробити спільні критерії при аналізі соціуму, якщо одні застосовують марксистський інструментарій, а інші – синергетичний? Et cetera. Отже, стає зрозумілою точка зору М. Гріна, що стверджує: єдино можливий вид об'єктивності – «контекстуальна об'єктивність», яку він визначає як «критичний пошук істини, як це практикується в межах даного соціального контексту» [19, р. 75], тобто об'єктивність може бути досягнута лише у межах певної цільової аудиторії, і не більше. У наукових колах лунають й інші пропозиції. Можливо, справді має сенс ввести для аналізу даної проблеми, поряд з об'єктивністю та суб'єктивністю, ще одне поняття – інтерсуб'єктивність, котру визначають як точку зору, що підтримується більш ніж одним суб'єктом [20, р. 63]. При цьому зрозуміло, що інтерсуб'єктивність не дорівнює об'єктивності, оскільки спільнота може помилятися так само фатально, як і одна окремо взята людина.

Оригінальною видається концепція об'єктивності, запропонована вже згадуваною феміністкою С. Хардінг. Вона вводить термін «сильна об'єктивність» (strong objectivity), який протиставляє «слабкій об'єктивності» (weak objectivity). Під першим мається на увазі метод дослідження, що психологічно ґрунтується на жіночому досвіді – він є більш об'єктивним у порівнянні з досвідом чоловіка: сучасна наука традиційно андроцентрична, але чоловіки зазвичай проголошують її «нейтральною» – отже, набагато чесніше й продуктивніше для досягнення об'єктивності не приховувати «жіночого» погляду у дослідженні [10].

Будемо також пам'ятати, що, окрім наукової кооперації, на вченого також впливає його епоха, виховання, аксіологія [див. напр.: 17, 21].

Щодо цих чинників, то сучасна філософська думка висуває неоднозначні концепції. Так, Х. Патнем твердить, що, наприклад, цінності з т. з. його концепції «внутрішнього реалізму» (об'єктивності «для нас», для людей) є не менш об'єктивними, ніж факти (він вводить термін «ціннісні факти»), а «людина, що не має цінностей, не має також і фактів» [5, р. 201]. Лише поодинокі автори не визнають, що соціокультурні реалії впливають на дослідницький процес та його результати [22]. Додамо сюди ще сферу емоцій та почуттів, без яких людина (навіть науковець) не може існувати. В. Кораб-Карпович, можливо, у дещо софістичній формі, але неочікувано-парадоксально торкається цього аспекту: «Позиція науковця найкраще може бути описана словом «безпристрасність», таким чином, це прямо протилежне щоденній людській точці зору, що базується на перевагах та почуттях. Але індиферентність, нестача почуттів, це стан душі також» [11, р. 61-62]. Отже, це знову повертає нас до згаданого вище питання Ф. Бекона: як перестати бути людиною? Адже для того, щоби стати беззастережно об'єктивним, погляд вченого, за відомим висловом Т. Нагеля, має бути «нізвідки» [4] або, за висловом не менш відомого Х. Патнема, це має бути позиція Господа Бога [5].

Ситуація ускладнюється у добу постмодернізму, гаслами котрого є релятивність та рівнозначність або, якщо завгодно – різномність. Сучасний погляд на ситуацію у дідині наукового знання блискуче сформульований П. Фейєрабендом, який звертає увагу на рівноцінність альтернативних точок зору: «Для кожного твердження, теорії, точки зору, що прийняті (вважаються істинними), існують аргументи, котрі показують, що конкуруюча альтернатива є принаймні настільки ж гарною, а, можливо, і кращою» [23, с. 100].

Отже, виходить, що об'єктивності у науці не існує? Д. Філіп ставить резонне питання: якщо всі точки зору суб'єктивні, то, можливо,

має сенс говорити про «ступінь» суб'єктивності [2, р. 20]. І продовжує, висуваючи наступну гіпотезу: «об'єктивність» – це просто ярлик, який ми вживаємо для позначення певних процедурних стандартів, але вона не гарантує нам безсумнівності результату (так само покупці віддають перевагу товарам відомих фірм, хоча, очевидно, це не дає абсолютної гарантії, що товар не зламається) [2, р. 23].

Справа ускладнюється тим, що поняття об'єктивності пов'язано з поняттям *правди*. К. Поппер, наприклад, розглядав правду як важливий регулятивний принцип, що повинен співвідноситися з фактами. Для унаочнення цієї ідеї правду він порівнював з гірським піком, що, можливо, губиться серед хмар, але про який постійно повинен пам'ятати альпініст й прагнути його досягнути [24, р. 226]. Але що значить *правда* для сучасного соціуму, де це поняття вже замінено терміном «постправда»? Чи не простіше відкинути крутійства й хитрування й чесно сказати: якщо це *не правда*, то це – *неправда*? Адже засади нашої цивілізації пов'язані з усвідомленням обов'язковості диференціації Правди й Кривди, причому критичним, зламним моментом тут виступає зафіксований у Новому Завіті діалог між арештованим і безправним Ісусом з Назарету й Пілатом Понтійським: останній, з позиції якби ото сили, презирливо запитує, що є істина? Й не удостоюється відповіді. Епоха язичницького релятивізму й волюнтаризму закінчилася з початком християнської ери, а оскільки ми, як нам часто намагаються втлумачити, живемо вже не лише в епоху *пост- правди*, а й в *постхристиянську еру*, то чи не є оці *пост-* не стільки фіксацією руху вперед, скільки поверненням до світоглядної парадигми політеїстичного й хаотичного за своїми аксіологічними орієнтаціями світу?

Висновки. Аналіз та оцінка основних підходів до вирішення даної проблеми свідчать, що поступово утверджується думка про утопічність

об'єктивно-позитивістського погляду на дослідження як опис суми матеріальних об'єктів без врахування динаміки зміни їхніх функцій. Індивідуальна свідомість не може привласнити позицію та потенціал, які в традиційній культурі приписувалися виключно Богові, й те, що М. Бердяєв називав «людинобожжям», мусить поступитися більш зваженим принципам колективної й толерантної наукової взаємодії.

Література:

1. Douglas H. *The Irreducible Complexity of Objectivity* / Heather Douglas // *Synthese*. – 2004. – Vol. 138. – № 3. – P. 453-473.
2. Phillips D. C. *Subjectivity and Objectivity: An Objective Inquiry* / Denis C. Phillips // *Qualitative inquiry in education*. – NY: Teachers College Press, 1990. – P. 19-37.
3. Ziman J. *Is science losing its objectivity?* / John Ziman // *Nature*. – 1996. – 29 August. – P. 751-754.
4. Nagel T. *The View from Nowhere* / Thomas Nagel. – NY-Oxford: Oxford University Press, 1989. – 256 p.
5. Putnam H. *Reason, Truth and History* / Hilary Putnam. – Cambridge: Cambridge University Press, 1981. – 224 p.
6. Rorty R. *Solidarity or Objectivity?* / Richard Rorty // *Relativism: Interpretation and Confrontation* / Ed. M. Krauz. – Notre Dame: Notre Dame Press, 1989. – P. 167-183.
7. Dear P. *From Truth to Disinterestedness in the Seventeenth Century* / Peter Dear // *Social Studies of Science*. – 1992. – Vol. 22. – № 4. – P. 619-631.
8. Daston L., Galison P. *The Image of Objectivity* / Lorraine Daston, Peter Galison // *Representations*. – 1992. – Vol. 0. – № 40. – P. 81-128.

9. Niaz M. *Evolving Nature of Objectivity in the History of Science and its Implications for Science Education* / Mansoor Niaz. – Springer, 2018. – 237 p.
10. Harding S. «Strong Objectivity»: A Response to the New Objectivity Question / Sandra Harding // *Synthese*. – 1995. – Vol. 104. – № 3. – P. 331-349.
11. Korab-Karpowicz W. J. *Knowing Beyond Science: What Can We Know and How Can We Know?* / W. J. Korab-Karpowicz // *Humanitas*. – 2002. – Vol. XV. – № 2. – P. 60-73.
12. Stefanidou C., Skordoulis C. *Subjectivity and Objectivity in Science: An Educational Approach* / Constantina Stefanidou, Constantine Skordoulis // *Advances in Historical Studies*. – 2014. – № 3. – P. 183-193.
13. Eisner E. *The educational imagination* / Elliot Eisner. – New York: Macmillan; London: Collier Macmillan, 1979. – 293 p.
14. Brown JS, Duguid P. *Knowledge and organization: a social-practice perspective* / JS Brown, P. Duguid // *Organization Science*. – 2001. № 12(2). – P. 198–213.
15. Hempel C. G. *Valuation and Objectivity in Science* / C. G. Hempel // *Physics, Philosophy and Psychoanalysis*. – 1983. – P. 73-100.
16. Nozick R. *Invariances: The Structure of the Objective World*. – London: The Belknap Press of Harvard University Press, 2001. – 416 p.
17. Longino H. *Science as Social Knowledge* / Helen Longino. – Princeton, NJ: Princeton University Press, 1990. – 262 p.
18. Popper K. *The logic of the social science* / Karl Popper // *The positivist dispute in German sociology*. – 1976. – P. 87–104.
19. Grene M. *Historical Realism and Contextual Objectivity: A Developing Perspective in the Philosophy of Science* / M. Grene // *The Process of Science Contemporary Philosophical Approaches to Understanding Scientific Practice*. – Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 1987. – P. 69-81.

20. *Gutiérrez A.-M.-L., Campos M.-V. Subjective and Objective Aspects of Points of View / Antonio Manuel Liz Gutiérrez and Margarita Vázquez Campos // Temporal Points of View. Subjective and Objective Aspects. – Heidelberg–New York–Dordrecht–London: Springer, 2015. – P. 59-104.*
21. *Reeves J. Values and Science: An Argument for Why They Cannot Be Separated / Josh Reeves // Theology and Science. – 2016. – June. – P. 147-159.*
22. *Kimball M. Understanding the Nature of Science: A Comparison of Scientists and Science Teachers / M. Kimball // Journal of Research in Science Education. – 1967. – № 5. – P. 110-120.*
23. *Фейерабенд П. Прощай, разум / Пол Фейерабенд; [пер. с англ. А. Никифорова]. – М.: АСТ: Астрель, 2010. – 480 с.*
24. *Popper K. Conjectures and refutations / Karl Popper. – N.-Y.: Harper & Row, 1968. – 417 p.*